

בירור הלכתי במלאכת דש

נשאלת שאלה: אדם שתלה מכבדה של תמרים לנוי סוכה, והתנה שאינו בודל מהם כל בין השמשות, האם מותר לו לקטוף את התמרים בשבת ויו"ט?

— א —

הרי"ח במס' שבת דף ע"ד, ע"א מבדיל בין מלאכת דש למלאכת בורר: במלאכת דש מפרידים את הפסולת הדבוקה באוכל ואחרי הדישה עדיין מעורבת הפסולת באוכל משא"כ במלאכת בורר שבה הפסולת והאוכל מעורבין זה בזה והאיסור הוא להפרידן. שם בדף ע"ג, ע"ב: "אמר רב פפא האי מאן דשדי פיסא בדיקלא" וכו'. עיין רש"י, לפי הסברו של הרי"ן, שזרק רגבים על הדקל והשיר את המכבדה מהעץ ועבר על איסור תולש, ומהנפילה נפרדו התמרים מהמכבדה ועבר על איסור דש. לדבריו יוצא, שאף שרק חלק מהפרי דבוק במכבדה (ולא כדש בתבואה שהפסולת עוטפת את כל הפרי) — חשיב דש. אבל בעוד שהאשכול מחובר לעץ — אינו עובר בתלישתו גם על איסור דש, שאין דש במחבר.

אך לדבריו צ"ע, שא"כ יהיה אסור לאכול ענבים כיוון שמסיר אותם מהאשכול שהם דבוקים בו. בעל "אגלי טל" מסביר את יסוד הדברים: מלאכת דש היא מלאכה שלא נעשית בזמן האכילה, אלא בשדה, שהרי את השיבולים דשים בשדה, וכן התמרים נקטפים מהמכבדה ומובאים לאכילה כשהם תלושים; משא"כ בענבים, שמובאים לאכילה באשכולותיהם, וזה חשיב אכילה ולא דש. לכן פסק הרמ"א (סימן שכ"א סעיף י"ט) שקילוף שומים ובצלים כדי להניח — אסור (מטעם בורר), אבל כדי לאכול לאלתר — מותר. לכאורה מדוע מותר כשקולפם כדי לאכול לאלתר, נהי דאיסור בורר אין כאן, יתחייב משום דש, שהרי מפריד הקליפה מהאוכל, ובדש אין היתר לאלתר¹. להני"ל אתי שפיר: כיוון שנהוג לקולפם טרם אכילה, לא חשיב דש, משא"כ בסימן ש"י סעיף ו' "אין מוללין מלילות אלא בשינוי מעט בראשי אצבעותיו כיוון שדרך השבלים לקלפם בשדה חשוב דש וכאן לא מועיל סמוך לאכילה". ובשינוי, ומעט — התירו, ולכן בבוטנים ואגוזים אין דש, כיוון שדרך לקולפם לפני אכילה, לא חשיב דש.

בעל "מנחת חינוך" הקשה מהא דחולין קכ"ז, ונפסק ברמ"א של"ו סעיף ח', אילן שנפשח מע"ש ובו פירות מותר לתלוש הפירות ממנו בשבת. ואמאי? יתחייב משום דש, שהרי קוטף את הפירות המחוברים לענף, ודמי למכבדה של תמרים. נראה שזה משום שפירות האילן אין בהם משום דש. שהרי אין דש במחובר, ומביאים את הפירות תלושין הביתה. אף שקרה מקרה ונפשח האילן ובה עם פירותיו, אין הדרך כך, ולכן אין

1. עיין משנה ברורה ש"י סעיף ו', שער הציון ט"ו.

בסוג זה איסור דש. אך לפי זה יוצא, שהמביא מכבדות של תמרים לנוי סוכה ייזהר מלפרקם בשבת (אף שאמר איני בודל מהם דלא הוקצו למצוה), כיוון דהווי מלאכת דש, שהרי תולשין אותם בשדה מהמכבדות. ודמי למלילות שהמוללן בשבת חייב משום דש, והתירו בו רק מעט, ובשינוי.

- ב -

שיטת רש"י היא, שמפרק זה דש. והקשו התוס' בשבת ע"ג, ע"ב ד"ה: "מפרק": והרי החולב בהמה חייב משום מפרק, ואם מפרק זה דש, הרי אין דישה אלא בגידולי קרקע. שיטת רש"י היא שהגמי בהמצניע האומרת שחולב זה דש אליבא דרי יהודה שיש דש גם לא בגידולי קרקע. ומבואר להלכה שמותר לחלוב בהמה לתוך קדירה, ולא חשיב דש, כיוון שחולב לתוך אוכל חשיב אוכל מאוכל, והווי אוכלא דאיפרת, משא"כ מלאכת דש שהיא אוכל מתוך פסולת. ודווקא ביו"ט ובהמה העומדת לאכילה, אבל בשבת אסור לחלוב לתוך קדירה עם אוכל, כיוון שהבהמה אינה עומדת לאכילה חשיב פסולת, ולא הווי אוכלא דאיפרת.

"אור שמח", הלכי שבת פרק ח' הלכי י', כתב דאיתא בתוספתא לא תקל אשה מדדיה ותחלוב לתוך הכוס או לתוך הקערה. והקשה: בשלמא לפי מסקנת הגמי בכריתות, שחלב בפי תינוק היונק מאמו חשוב אוכל יהיה מותר להניק בשבת, דהווי כחולב לאוכל, אבל לפי ההו"א בגמי שחלב בפי תינוק חשיב משקה, א"כ התינוק עביד מלאכת מפרק שמוציא משקה, וא"כ אמאי מותר להניק בשבת? מאי שנא מהמעמיד עלוקה דחייב חטאת לדעת המג"א סימן שכ"ח?

וא"כ, הנותנת דד לתינוק חייבת חטאת לרבא, דחלב בפי תינוק משקה, ולומר דלא

2. עיין במג"א, סימן שכ"ח נ"ג, שכתב, כי המעמיד עלוקה למצוץ הדם הווי איסור דאורייתא כעושה מעשה בידיים, ודימה את זה לסנהדרין ע"ח, ע"ב השיך בו את הנחש ר"י מחייב. פירש רש"י: "דהווי כתוקע סכין בבטנו ולא גרמא הוא שהרי כלי משחיתו בידו". ואפילו רבנן דפטרין, דס"ל ארס נחש מעצמו מקיא אבל עלוקה הווי מעשה בידיים. ועיין אבן העזר, או"ח שדן לחייב מעמיד עלוקה מדין מעמיד בהמת חברו על קמת חברו, דחייב משום אדם המזיק, והווי כמזיק בידיים. וא"כ, המעמיד עלוקה בשבת יתחייב כעושה מעשה בידיים. והביא ראיות שמעשה המחייב מטעם אדם המזיק ודאי שאותו מעשה יחייב בשבת. וכן הקשה שיהיה אסור להעמיד בהמתו לאכול עשבים בשבת. ונראה לישב את המג"א, שאין לחייב מעמיד עלוקה מדין מעמיד בהמת חברו וכי, דבשו"ת "פני יהושע" י"ד סו"ס י' דן למאי דק"ל דאמירה לעכו"ם שבות כאשר ישראל אומר לנכרי לעשות לו מלאכה כיוון שהנכרי לאו בר חיובא הוא ובכה"ג יש שליחות לדבר עבירה (ב"מ י', ע"ב), ויש שליחות לנכרי לחומרא, לדעת רש"י (ב"מ ע"א, ע"ב), א"כ אמירה לנכרי תיאסר מדרבנן מטעם שליחות לחומרא, ומדוע צריך להגיע לטעם אמירה לעכו"ם שבות. ובעל שו"ת "חתם סופר" חלק ו' סימן כ"ד כתב בשם ה"בית מאיר" דבשבת עיקר הקפדת התורה שינוח הישראל ולא שייך כלל שלוחו כמותו שהרי המשלח נח.

וכן הקשה כנ"ל ב"ישועות יעקב" או"ח רס"ג והוסיף לשאול מסימן רס"ג בישראל שקיבל עליו שבת אמאי רשאי לומר לישראל חבירו שלא קיבל עדיין שבת שיעשה לו מלאכה, הרי נעשה שלוחו, והטעם כתב כנ"ל, דבשבת עיקר כוונת התורה למען ינוח האדם ממלאכתו, ועיקר איסורו אגופו רמיה, וכיוון שהוא אינו עושה אלא שובת, הרי נתקיים רצון המקום, עכ"ל. וא"כ בנידון דידן אין לחייב מעמיד עלוקה מטעם מעמיד, שהרי אדם אינו עושה מלאכה ולא דמי למעמיד בהמת חברו על קמת חברו, ששם אסרה התורה את מעשה ההיזק, ונחשב לאדם המזיק, משא"כ בשבת: שם ציוותה התורה שגופו ינוח והרי נח, ולכן המעמיד בהמתו על עשבים בשבת. אין לחייבו משום קוצר, שהרי גופו נח. ואתי שפיר המג"א שלא כתב לחייב עלוקה בשבת מטעם מעמיד. עיין חו"א על מסי' ב"ק סוף סימן י"ד.

שריא אלא משום דתינוק מסוכן הוא אצל חלב, זה דוחק. ודבריו צע"ג, דמשמע שאם חשיב החלב בפי תינוק אוכל, שפיר דמי דהווי אוכלא דאיפרת, והרי אשה ודאי לא חשיב אוכל, וא"כ אמאי הווי אוכלא דאיפרת, שהרי רק לחלוב בהמה ביו"ט לתוך קדירה נפסק להלכה שמותר (שי"ע תקי"ה סעיף א'), כיוון שהבהמה עומדת לאכילה חשיב אוכל, והווי אוכל לתוך אוכל, ואוכל דאיפרת הוא, אבל באשה מהיכי תיתי דשרי. וכבר עמד על זה "הר צבי" להגרצ"פ, וכתב בפשיטות שאסור לאשה לקלח חלב לתוך אוכל, דלא חשיב אוכלא דאיפרת.

ונתייחס לשאלתו של "אור שמח": א"כ מדוע מותר להניק בשבת, מאי שנא מהמעמיד עלוקה דחייב חטאת! הסבר הדבר הוא שתינוק היונק אינו עושה כלל מלאכת דש, אלא דרך אכילה, שהרי כך היא צורת האכילה של תינוק, ולכן מותר. לכאורה קשה, שהרי בתוספתא נכתב שלא תקלח אשה מדדיה ותחלוב לתוך הכוס או לתוך הקערה. משמע לכאורה שדווקא לכוס ולקערה שאין בהן אוכל, אך לקדירה (סתם קדירה היא קדירה עם אוכל) לכאורה מותר. לדבריו צ"ע, שהרי הווי אוכל מתוך פסולת, דהאשה לא חשיב אוכל. אולם הבי"י סימן שכ"ח הביא את התוספתא בשם שב"ל: לא תקלח אשה לתוך כוס או לתוך הקדירה ותניק את בנה. מכאן שאפילו לתוך אוכל אסור, ואתי שפיר דברי התוספתא.

— ג —

התוס' מביאים את פי"ח, שחולב חייב משום ממחק, שממחק את עטיני הבהמה כאשר חולב אותה. והקשו עליו מה מהני א"כ לחלוב לתוך קדירה? בשלמא אם איסורו משום דש, הווי אוכלא דאיפרת כאשר חולב לתוך קדירה, אך אם חיובו הוא משום ממחק, קשה. ותירץ ב"חתם סופר" שגם לר"ח מדרבנן חייב משום דש, והחולב בשבת יעבור משום ממחק וגם איסור דרבנן של דש. והא דשרי ביו"ט לחלוב לתוך קדירה, כיוון שביו"ט חשיבה הבהמה אוכל, שהרי מדובר בבהמה העומדת לאכילה. א"כ, אין, איסור ממחק שהרי אין ממחק באוכלין. ועל איסור דרבנן של דש מהני לתוך הקדירה. אך עדיין דברי הר"ח צ"ע, שהרי שיעור חליבה הוא בגרוגרת, ולדבריו דחייב מטעם ממחק מה שייך לחייבו בשיעור גרוגרת, ולדבריו דחייב מטעם ממחק מה שייך לחייבו בשיעור גרוגרת, הרי צריך להתחייב בשיעור ממחק.